

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1988
ЧЫЛДЫН
ИЮНЬ
22
среда
№ 145 (13745)
1925 чылда
үлдээллетинген.
Өртүз 3 копейка.

УШ ЧЫЛДЫН 30 КИЖИ
Кызылдың 1-чүк авто-
транспорт бүдүрүлгезинин чо-
лаачызы, Тыва АССР-ниң
Дээди Совединиң депутаты
Виктор Иванович Басевич
күн-ажылы календарында
беш чылдык сөөлү чылынны
ийги чартып эгелээн. Ол бо
хүннерге чедир 4,5 чылдык
планын даалгаларын күсөт-
кен. Нийтиз-биле АТБ-де ам-
гы үсө 30 чоллаач он ийги
беш чылдык үш чылынны
планын даалгаларын күсөт-
кен. Оларын аразында Виктор
Сергеевич Арчуушев, Александр
Михайлович Капшин, Иван
Карпович Балабанов, Николай
Борисович Быков, Анатолий
Георгиевич Власенко болган

СЭКП-ниң
XIX
Бүгү-ЭВИЛЕЛ
КОНФЕРЕНЦИЯЗЫНГА
УТКУШТУР
ТЕЗИСТЕРНИ
ЧУГААЛАЖЫП
ТУР БИС

АК-ТУРУГЖУЛАР
ЧҮНҮ САНАЛДААНЫЛ?
Деткин тур мен,
Шилип соңгууру эки.
Дидим инициатива херек.

«Ак-Туруг» совхозтун ком-
мунистеринин хуралында
СЭКП-ниң XIX Бүгү-эвилел
конференциязын СЭКП ТК-
ның Тезистерин-биле таныш-
кан.

Совхозта партком секретары
М. Х. Данык плеткелинге
Тезистерин пункт бүрүзүн
тоза, четимчелиг дыл-биле
тайдырып, соругаларга
доктаган. Тезистерде кирип
турар чуулдарын бүгү талаагы
чугалаажып көөрүнчө хурал-
дын киржикчилерин ол кыл-
гырган.

Партиянын болгаш күш-
ажылдың хоочуну, партком
кежигүү Р. С. Унай-оол бир
дугаарында сөс алган:

— Бүгү партия комитет-
теринге бүрүн эргелеринин
хуузаалын чалгыткан — 5 чыл
айаары дооруктуң тургузары
Тезистерде көрдүнгөн дет-
кип турар мен. Ол дөргө
эргелен-башкалар ажалдарга
айык кижилерин ажалда-
дыр, өөредир дээн ол.

Ол ышкан коммунист киж
бодунуң политиктиг билини
бединиң чоруур ужуруг. Ону
контрольга алыр дие, олар-
ның политиктиг аттестация-
нын эрттирерин чуула. Ону
эрттиреринин хуузаалын док-
тадыр. Коммунист башкы
Вера Успунуң салым:

— Бистерин, коммунист-
терин аравыста демократия-
ның ужурун билбестер база
бар. Чижэ, удуруткучуларын
соңгуң тура, демократияны са-
гып турар бе? Даргалар бир
узуруткучу таныштырган,
ону соңгуур силер доор. Мен
бодурумга 2-3 кандидаттура-
дан депиткен, төлөпкө киж-
ини он шилип соңгуур
боода эки.

Шүгүмчүлдээ ажи-чарлыг
болуулары чоп. Мындаа-даа
ажылаар орта ажил кыла
албас, алыс бодунда кижиниң
маз-шылар чок, ийи-чангыс
кижилер хуралдарга санал
берген, төлөпкөлерин, узу-
руткучуларның адрезинге шү-

Коммунист, ооң ажыл-херээ

Чүгө эр кижилерин кылар
ужуруг херээ деп санаткан
мергежилдер бар. Фрезеров-
шчы мергежилдерге хамаар-
жыр. Чондурар хей бистиг
станокка мөгө-шырак, биж-
жы холду эр кижилер ажил-
даагы кайчар. Ынчаа-даа
«эр мергежилдер» шингээни
алган, күчүлүг станоктуң ты-
ның туткан херээженер чүт-
та хей. Оларын бирээни На-
талия Григорьевна Бубаренко.

— Ортумак школа дооскам,
Алма-Атаның автоселтеге кат-
тыжышкыныга ажалдап эге-
лем. Станокка демир чоңду-
руп, алаа өөрөйи алган мен.
20 чыл итинде — бо ажилда
ажылаар чор мен — деп, Н. Г.
Бубаренко чуулаар. Ийи чыл
бурунгар Тываның автоселте-
ге заводунга ол ажалдап эге-
лээн. Ажылдаа белк, мерге-
жилдин болгаш кызымак чо-
рун көргүзүп, эштериниң хүн-

ЧАҢГЫЗЫ ХӨЙҮ ДЭЭШ

Партиянын XIX Бүгү-эвилел
конференциязын СЭКП Төп
Комитетинин Тезистерин чүгө
коммунист эвес, бүгү совет
чоп таныжып чуулаашкан.
Алаа холбаштыр бодунуң
хууза саналым миндиг: пар-
тияга кижиниң кирип алыр
дээнде ындагы ышкыжыгай — бо
кижиниң белектер эгелээр, дүр
кижиниң соонда болгай аян дүр
ийкис азы дөргөн чар чедер-
геде, назымы эркен, дээш
көчүр. Ындагы хуузаалдын
көчүрүшүн эвес деп көр киж
мен. Хей-интигин, илеткел-
лиг, политиктиг билин шырак
кижилерин күчүлүн барыда-
лап, назы-харын улу, биче деп
турбай кирип алаа кандыгы.

Партия эге организаци-
онны харысаалыны, родон кы-
лери чуула. Чүгө дие эге
организация партиянын үлө-
сиз болгай. Ону доорлар
бүдүрүкчү күш — кижилер си-
гып каттышкан. Оон аразында
аныктар, херээженер, нител-
лигенин бар. Херээженер чо-
вүлелеринин, комсомол бол-
гаш хей санын хей-инти ор-
ганизацияларын ажил-чоп.
рудаатчыларга чамдык эге ор-
ганизациялар бодуг дүзө көр-
гүсөйи, оларын ажилын со-

Сондуг саналым — көдөш Со-
веттерин сессияларын чылда
алды эвес, а үш азы дөрт ка-

иужулаагы, деткимче көрү-
сөй турар. Ол хамаанч, ай-
да мала-ла эртер ужурутук ту-
ралаң-даа эрттирбес, эге ор-
ганизация секретары кижини
ортузунга масса-политиктиг
ажылаар-даа кылбас чорук
дүргө-де, партия Уставын
неселдизин күсөтпей турары ол.

Комсомол ажилы дыка су-
ла. Аныктарын ажилче таара
тулар чорук көчүрүп багыт. Кы-
мы-даа, кинизинде үлөс
оолдар чор кесип, орданын,
корум-чүрүм үрөй турар. Ол
мышкан күш-ажыл лагеринде
хостайын келген хамаатылар
же кинизинга база дыка, коң-
каш. Олар ажилга кирип ча-
даш азы оңу чым-даа херек-
сиз албас боорга, ол-бо чөп-
көш, «хостугу» дээлдерин
көчүрүп, боттарын азынча
кирип, херек үлөсүлүп турар.
Чонун азырап алган мал-мү-
гүмүздүн эгелээр, машина-
техниканы чедер оордоор
чорук, уламчылаашкан. Уду-
тур, оларын алууту, олутпай,
чүгө тоовас чоруу оорларын
ажадымды турар.

Сондуг саналым — көдөш Со-
веттерин сессияларын чылда
алды эвес, а үш азы дөрт ка-

Кижилерин чуулаашкан үн-
диг бодуларын, саналдарын
амыраалга боттанышкан ар-
тык чар турары хамаанч.
Ол күсөл-бодуларын аныкар
бурунчу чылда, кымы баары,
чөптөстөр бодурабын калып
жарганды дээлдерин бодун
кыжылер билбестер. Чонун
эрге-чаргызын — Советтер
оорларын ырак-тыр.

«Партияда болгаш нителсе-
де бодуларын, шүгүмчүл-
дери болгаш бот-шүгүмчү-
лелин тулаштырарын док-
тамак ажалдап турар мо-
хон биске херексиз СЭКП
ТК-ның Тезистеринде бижип
турар-дыр. Массалык информ-
ацияны чепсептерин борта чү-
ла рольду ойнар ужурутук.
Төп союунар база төп теле-
денне болган радио эде тур-
густуушкунуң, ажи-чарлыг
чоруктуң дый материалда-
рын берип турар. Бистиг рес-
публиканың парлаага органи-
янын үнөс негелдизинге дүшкөн
чидик материалдарын халчак
эвээш парлап турар. Эрткен
чылды мал оорларын чажыган,
ай дүрүл, төгөчөкчүлөп тур-
ганар дүдүйнүдө чүдүлөр
ууңу турду. Ам миндиг хейир-
чүлүр чок-тур.

Наадымга уткуштур мындыдан-на — анай

Кадыр-Өстүн кээс чаражы
магалдыг, аян-шыктарда чечек-
чымис кижиниң характарын
чыдырыктадыр. Бүдүрү хейс-
ле: тоодугу оран ол. Шаң ол
шиник буудунда Сыстың-Хемде
анжыр-тыныш ажил-агы-
йынын ивжилерге чайдаг-
лап турар. Фермада иви-
тиз-биле 850 иви бар,
төрүүр 200 мындынын айна-
ларын чангыс-даа хорамча чокка
бурун камгалап алган. Ол дээр-
ге республиканың малчынаар
Наадымга оларын улуг бе-
дээ, чедиккиндир.

Малчынар Наадым болур
деп медээ, ажим-биле чүгө-
даарга, ферманың ивжилерин
аажок-ла өөрткен. Ону олар,
бир талазында, республиканың
экономикаын дөңсүдериңе
малчынаарын кирип турар
үлүүн үлөсүнүн дөңсээ
кылдыр санап турар. Ийде,
ол байырааг бедик көргүзү-
лериң чедип алыртың улуг
дүңү деп чүдүдү биялар.

Күш-ажылга эки түнөс
дээр чарыкка Ак Намыжап,
Ак Шуклай, Борис Хамажы,
Базан Мындырбан, Ак Чара-
жай болгаш өскөлдөр-даа кы-
зымак ажилдаш. Хоочун иви-
жилер боттарынын байлак дүр-
жулаагы аныктарга өөредип
чоруулар.

Токумун тайгаларында өст-
сигенин үнүп турары багай
эес. Ынчанга ивжилер чай-
гы үсө үй амыда, бес, чаат,
мөңү болгаш өскө-даа өст-
сиге үнүс чөпсериң шилип ал-

ЧАДАГ КАДАРЧЫЛАР

Эрткен чылдын төңчүңгө
чедир-де «Тээл» совхозтун
Найрал салбыр турган би-
чини суурда туртталыктарын
хуузуна ивек малы өскөн. Ону
мурунку чылдарга суурнуң
хоочун ивек кадарчызы Допур-
оол Хертек чаксаан кадарып
четтигин турган. Ам бо чылын
чонун малын күчүлүн
барыдаашкан. Эр-Хавак ко-
дөш Соудал 3 ивек кадарчы-
нын тургускан. Чылдың-на май
айдан эгелээр, октябрь айы
төндүр хуула ивектерин ситен,
тараа шөлдөрдөсө өскөр ка-
дарар эки чачыл бо суурда
турустугун. Кадарчын мал-
дык хөдөлгенин көдөш Советке
төлөгө, кадарчыларга тускай
шалымын база талып турар.

Ийи берген чайгы үсө
ивектерин кадарары дыка бер-
ге. Олар чамдыкта шапкандап,
башкын ууңу таралыр ман-
ашкан, ситен, тараяк кирер,
чачыл-даа болур. Ынчанга
кадарчыга айт мала-ла херек.
Чадаг кижини канчап ивек до-

МЕН МАЛЧЫН МЕН БЕ? «Хойжуларда бардыр. Кара үжүктөр-биле парлан каан-дыр. Көрүнерден бо, ак саазында аан».

Эдип чүе, бо үжүк чыл
дүргүзүндө Мерген сүт-баран
фермазын ивек кадарып кел-
ген, бодуну малчы мен деп
билди чоран мен, херек кы-
лдып кыдып эвес боду. Ол
аудайында Каа-Хем районун
агроцетпур каттыжышкы-
нын ажалдажыны менээ
тайдырып, бажыма кир
сургат берди.

Моадургаларын болгаш
бизааларын чылдың-на ап-
рель эгелде чайлаагы үндүр
бээр кижин мен. Чүгө башы
чачылдым. Оон чүгө октябрь-
да, хар чап эгелер бергенде
ишээрээр. Ынчаар чадарга
чурттап, кыжын дон ситос да-
жылап, ол кажыга хүнээр
кээр, калыкшып кайын шы-
дажыр, үжүн чыл дүргүзүндө
үзүк чок (шөлдөзүң санын)
ажылажыны хары-даа чө-
дөш.

Малчы кижиге — демги РАУК
ажыдажынын суртаалын
буугаар ивекти кижиге — эмгек
шиндер болган эмгектер үе
кайын турар. Чылда чам-
чамдыкта ийи катал эмгек

Эдип чүе, мен чөп малчы
мен бе? Чок, аи мен малчы
мен бе деп айтыр болуурада,
малчы эвес, ивекти дээр мен.
Чүгө ол ивектиң дептер чо-
гу хараагыңдыр.

Дорж КАРМА.
Ивекчи.

СИГЕН КЕЗИЛДЕЗИ ЭГЕЛЭЭН

Улут-Хем районда «Нам,
рада» «Ак-Туруг», «УТКА» 25
чылы совхозтар июнь 20-де
мал чөм билеткеленин кирген.
Олар сугаттың чөптерде хей
чылдыг ситенин кезип эгелээр.
Нитизин-биле он ажи атре-

геттер ажалдап турар. Чам-
дык шөлдөрин дүңдүрүп орту-
ма-биле 10-12 центнер. Му-
нуку чылдарга ышкың: «Ак-
Туруг» совхозтун Улут-Хемде
ажыл багтай-ла хайжыкан.
«Улут-Хем» совхозтун меха-

лизаторлары бесү-даарга база
мал чөмүн билеткеленин кы-
лар. Баштай-ла курун чөм-
кан арбын кезип, ону АБМ.
че чорудар.

Колду-оол ОЮН.
(«Шынын» көрр).

КИЖИЛЕРЖЕ КӨРНҮР

Партиянын XIX Бүгү-эвилел
конференциязын СЭКП ТК-
ның Тезистерин чуулаажып
туртта дооступ турар. Ленини
революцүст өөредиге үндө-
лөттинген күштүг-ле документ-
тер.

Хоорайга Пионерлер орду-
уңу туудун эгелээр дугайында
айтыр Кызылдың пионерлер
башкынын ажалдажыларын
ышкы сөткенин дүңдүрдүп турар.
Янзы-бүрү бөлүмнөр эрттир-
ерге өрөлдөр чөдөшпөс, за-
ды чок эрги бажында ажалдап
турар бис. Пионерлер ордууңуң
телевизияда шадга бар, а тууду
ажылы эгелээр. Бүгү-эвилел-
диз В. И. Ленин аттыг пионер
организациязын Төп чөп-
лөткө туудурун атаста Кы-
зыл Пионерлер ордуу — бо
деп домөгөлп каан. Ук атлаз
1986 чылда чиркисе үнөс.

Уаастын мөгелээн улуг кем-
чээлдег немелсе бижилге ол-
дур. Хоорай төүндө иви-бүрү
контрорлар, немелсе туудулар
туутуу-ла турар, магадла-
дыр бис.

Чокта чээ болуп эртерке
улуз депутаттарын К. ыл
хоорай. Соведияны сессия-
шындраткылар турар со-
циал айтырлар хоорайда ам-
лаа хей деп түнөс. Ынчанга
ажык эскерини кижиндизге.

Курорттарже, санатори-
лерге путевка удузир проф-
эвилел ажилы. Проблемчу-
ла, азырап азын-биле проф-
эвилел обкомнары кандыг
принцип буугаар путевкаларын
улар турар билдирмес. Ол чо-
рукту ажи-чарлыг чорудар
болза эки. Профэвилел обком-
нарын удуруткучуларын
коллективтер мурунуга отбөт-
тарын берип турганын сагып,
майи тур мен. Профбюджет-
дин контроранын хос турар
фойкезин, хуралдар залынга

индиз. Назы четпээнер аразын
да кем-херек үлөсүлүп, ыла-
гыла оорларын чорук көчүлээр.
25 өөрөкүнүн бирээни-ле
назы четпээнер херээжин тала-
зы-биле инспекциянын үлө-
диз турар. Оларын хостуг үс-
эни эрттирер чөпс эвээш бооп
турарында, кезжээрде диско-
текаларже шүгүрү кирип ту-
рарлар.

Куя-тура, спорт ажилдарын
үлөсизин-биле ажилдар дээр
ВЛКСМ обкому, хоором кан-
дыг хемчеглерин ал турарыл?
Пропаганда болгаш агитация
кижигерин ажилдарын
көсүк эвес-тир. Күш-ажылды
коллективтерже шоодур барбас.

Малчыннарның байырлары — Наадымга уткуштур

Тес-Хем районда Чүргүт-оол Хомушуга аттыг совхозта инсек-
тентин аныктап үскен, комсо-
молчу-аныктар коллективин
апрел айда тургузуу. 153
инсект бийиктаган. Оларын
6 саанчы саап. 4 кадарын
окаларын турган. Сүт булу-
рени көндүрүлгү дээр чала-
лашкынча эрте үнүп, оштут.

Анатолий МЕЛЬНИКОВТУ
фотолары.

ХОЙЖУГА СӨС БОДУНДАН ХАМААРЖЫР

Эрес-оол Шойгуевич Хертек чүгө
Барым-Хемтик районда
эвес, республикада мурнакч
хойжуларын бирээ. Чыдаан
мылче эки аймакка, чүс башка
онааштыр 100-тен 110 чедир
хураганарын ап келген. Сөөлү
5 чылдарда 1693 хураган
эстүргөн, эске кадарыларга
хураганарын, 3 тонна ажыг чар-
гыттарын дүктү күрүсө бергенин
совхозта сак-чугагайлар
башкарган. Эрткен чылым
шанаккын халас пүткө-ка-
беларга чыкса, а бо чылым
Моно Арат Республиккаже
чүс-
руу. Бистин корреспонденттик
анаа
ужу-
рашкы, районда хой ажылымын
амгы байдалын, бодуун
ажылынын дугайында бода-
ларын илеретирин дилээ.

Чоокта чаа бодуун эрткен
райондун малчыннарнын ху-
рагына СЭКП райкомунун
бирги секретарынын кылган
илеткинде чамалы сак-чуга-
гайларын блокпозумга демат-
леп ал ордуу. Бо чылым эрт-
кен 4 айларнда райондун
шээр малынын өлүп хорзар чо-
руу эрткен чылым ол үзүндө
2 катан көндүрүлгү, азы 4801
баш четкени, оон ичинде бис-
тик «Барлык» совхоз 2138 баш-
ты ишкыннын, райондун мал-
чыныры инсект-биле чүс
башка онааштыр 55 анай, ху-
раганын алгын ыракка кы-
чкы, чоокка жаныгыг көргүзүп
болду. Ону дыйнаш, сакта-
нчылм дыйду, бир дуга-
рында сапал берип, арга-су-
мени кадарын ордаштым.

Малды баш санынын кы-
зыралап, азын продукция-
нын ээжээни чыдааганарын
чүсө? Бо айтырып малтын
бүрүтүн боладырар, дүрүс-
дүрүс жүрүлүп.

Кышкы үйдө алгач-бодуун
таарымыга чок болгонга чар-
быр хөжүмгө каттышпас
мен. Манча хамарыштыр бо-
лодарынын азын-биле тутал-
ды керей.

Интинин малын дүзүлгү
алган, ону өстүрүп, ордуга
кылдыр аймакка малдын
чын кичини болуула, тускай
эрткендеринин дуза дегим-
незиядан хамарыштыр дүзүрүн
элгн хой чылдарда аймакка
келген дүрүлгүмдөн билер
мен.

Чайгы семиртиче, бийжы
чөс-сүтүн кыкча удурутуу-
дуз алдыр—чедикшикнин кол
үзүндөн. Дык хой малчыннар
ажыл-айгы удурутууларын,
зоотехниктерин, бригадирлар-
ын негелде чогу аймакка,
өт-сигени ээжээ, инт. мын-
раа-сээктир чегерге чалаар,
малын семиртес-тир.

Чылымна хоюмуу эрте
кырмакчы, чугуруу алган,
ырак тайгаларга үндүр бээр
мен. Аная апарган, жазала-
лап, азынча боттары бодуун
түп кезип чыгар кылдыр чы-
кытырып алды. Инт дүйнө-
де.

Чайгы семиртиче, бийжы
чөс-сүтүн кыкча удурутуу-
дуз алдыр—чедикшикнин кол
үзүндөн. Дык хой малчыннар
ажыл-айгы удурутууларын,
зоотехниктерин, бригадирлар-
ын негелде чогу аймакка,
өт-сигени ээжээ, инт. мын-
раа-сээктир чегерге чалаар,
малын семиртес-тир.

Чылымна хоюмуу эрте
кырмакчы, чугуруу алган,
ырак тайгаларга үндүр бээр
мен. Аная апарган, жазала-
лап, азынча боттары бодуун
түп кезип чыгар кылдыр чы-
кытырып алды. Инт дүйнө-
де.

Чайгы семиртиче, бийжы
чөс-сүтүн кыкча удурутуу-
дуз алдыр—чедикшикнин кол
үзүндөн. Дык хой малчыннар
ажыл-айгы удурутууларын,
зоотехниктерин, бригадирлар-
ын негелде чогу аймакка,
өт-сигени ээжээ, инт. мын-
раа-сээктир чегерге чалаар,
малын семиртес-тир.

Чылымна хоюмуу эрте
кырмакчы, чугуруу алган,
ырак тайгаларга үндүр бээр
мен. Аная апарган, жазала-
лап, азынча боттары бодуун
түп кезип чыгар кылдыр чы-
кытырып алды. Инт дүйнө-
де.

Чайгы семиртиче, бийжы
чөс-сүтүн кыкча удурутуу-
дуз алдыр—чедикшикнин кол
үзүндөн. Дык хой малчыннар
ажыл-айгы удурутууларын,
зоотехниктерин, бригадирлар-
ын негелде чогу аймакка,
өт-сигени ээжээ, инт. мын-
раа-сээктир чегерге чалаар,
малын семиртес-тир.

Чылымна хоюмуу эрте
кырмакчы, чугуруу алган,
ырак тайгаларга үндүр бээр
мен. Аная апарган, жазала-
лап, азынча боттары бодуун
түп кезип чыгар кылдыр чы-
кытырып алды. Инт дүйнө-
де.

Эрес-оол ХЕРТЕК.
«Барлык» совхозтун Акса-
бар салырынын хойжу-
зу.

КУЖУРНУ АЖЫГЛААР

Кандыг-даа малга чайгар
буткен кукурну ажыглаар
ажыгыт. Аная чарыгала ба-
за үчкөс болгон. Бо дугайы-
ла 1988 чылдын июнь 4-те
«Шы» солуга «Искра»
совхозтун хойжуу Лоп-
сы Кечил-оолдун малга ду-
з бербей, оон орунуга кукур
ажыглаар дээр саялыгы бү-
рүм-биле дегини мен. Мур-
нуку чылдарда Бай-Тайга ра-
йонун «Бай-Тал» совхозтун
депсөөкүндө Мешкен-Холдун

Кандыг-даа малга чайгар
буткен кукурну ажыглаар
ажыгыт. Аная чарыгала ба-
за үчкөс болгон. Бо дугайы-
ла 1988 чылдын июнь 4-те
«Шы» солуга «Искра»
совхозтун хойжуу Лоп-
сы Кечил-оолдун малга ду-
з бербей, оон орунуга кукур
ажыглаар дээр саялыгы бү-
рүм-биле дегини мен. Мур-
нуку чылдарда Бай-Тайга ра-
йонун «Бай-Тал» совхозтун
депсөөкүндө Мешкен-Холдун

Кандыг-даа малга чайгар
буткен кукурну ажыглаар
ажыгыт. Аная чарыгала ба-
за үчкөс болгон. Бо дугайы-
ла 1988 чылдын июнь 4-те
«Шы» солуга «Искра»
совхозтун хойжуу Лоп-
сы Кечил-оолдун малга ду-
з бербей, оон орунуга кукур
ажыглаар дээр саялыгы бү-
рүм-биле дегини мен. Мур-
нуку чылдарда Бай-Тайга ра-
йонун «Бай-Тал» совхозтун
депсөөкүндө Мешкен-Холдун

Кандыг-даа малга чайгар
буткен кукурну ажыглаар
ажыгыт. Аная чарыгала ба-
за үчкөс болгон. Бо дугайы-
ла 1988 чылдын июнь 4-те
«Шы» солуга «Искра»
совхозтун хойжуу Лоп-
сы Кечил-оолдун малга ду-
з бербей, оон орунуга кукур
ажыглаар дээр саялыгы бү-
рүм-биле дегини мен. Мур-
нуку чылдарда Бай-Тайга ра-
йонун «Бай-Тал» совхозтун
депсөөкүндө Мешкен-Холдун

Кандыг-даа малга чайгар
буткен кукурну ажыглаар
ажыгыт. Аная чарыгала ба-
за үчкөс болгон. Бо дугайы-
ла 1988 чылдын июнь 4-те
«Шы» солуга «Искра»
совхозтун хойжуу Лоп-
сы Кечил-оолдун малга ду-
з бербей, оон орунуга кукур
ажыглаар дээр саялыгы бү-
рүм-биле дегини мен. Мур-
нуку чылдарда Бай-Тайга ра-
йонун «Бай-Тал» совхозтун
депсөөкүндө Мешкен-Холдун

Кандыг-даа малга чайгар
буткен кукурну ажыглаар
ажыгыт. Аная чарыгала ба-
за үчкөс болгон. Бо дугайы-
ла 1988 чылдын июнь 4-те
«Шы» солуга «Искра»
совхозтун хойжуу Лоп-
сы Кечил-оолдун малга ду-
з бербей, оон орунуга кукур
ажыглаар дээр саялыгы бү-
рүм-биле дегини мен. Мур-
нуку чылдарда Бай-Тайга ра-
йонун «Бай-Тал» совхозтун
депсөөкүндө Мешкен-Холдун

Кандыг-даа малга чайгар
буткен кукурну ажыглаар
ажыгыт. Аная чарыгала ба-
за үчкөс болгон. Бо дугайы-
ла 1988 чылдын июнь 4-те
«Шы» солуга «Искра»
совхозтун хойжуу Лоп-
сы Кечил-оолдун малга ду-
з бербей, оон орунуга кукур
ажыглаар дээр саялыгы бү-
рүм-биле дегини мен. Мур-
нуку чылдарда Бай-Тайга ра-
йонун «Бай-Тал» совхозтун
депсөөкүндө Мешкен-Холдун

Кандыг-даа малга чайгар
буткен кукурну ажыглаар
ажыгыт. Аная чарыгала ба-
за үчкөс болгон. Бо дугайы-
ла 1988 чылдын июнь 4-те
«Шы» солуга «Искра»
совхозтун хойжуу Лоп-
сы Кечил-оолдун малга ду-
з бербей, оон орунуга кукур
ажыглаар дээр саялыгы бү-
рүм-биле дегини мен. Мур-
нуку чылдарда Бай-Тайга ра-
йонун «Бай-Тал» совхозтун
депсөөкүндө Мешкен-Холдун

ДУЖААЛ КҮШТҮГ. СУРГАКЧЫЛАП ТҮР МЕН

Зоотехниктин бодалдары

Бодун Удуг-Хем районда
укаажымал бодууну удуру-
туучу кичи мен. Та чүс
боду деп адал каан чүс
«боду» кара чааскан-ва
болгай мен. «Дуртуучу» эр-
те-хулаама элдин үр айма-
лай бердим, мычала-даа дар-
галарын кемени дыйнаар
лэрдөн башка, эки өсөт-даа
бо аразыла дыйнаадым.
Райондун агроуездир кат-
тыжышкынды дугайында
«Күш-ажылды» дустуу
совхозта бийиктаган мын-
ты мен. Ол ажил-айгыны
«мойну-биле» халыклар дү-
дэлдеп мен. Бичанган ам
бийиктаган совхозта сүт
саалазын куудуулап дээр уду-
туучулар мен амыратпай-на
турар.

Дугаал үгөн соока күт-
сир апар. Торталдык
Ойбак фермаларында тар-
кып тургузула «боду» ду-
лажык келдим. Бо коллектив-
терин чыгы базаларына
Шаган-Арыган үгөн, эр-
тен чамалык саанчылардан
эрте кээр турдум. Кайы-даа
фермаларын үчкүткери, мал
тарип бооздыр тектирер,
бригадирлер саанчылардан
дык ошут кээрин, чамалык
таптап келбейн, база док-
тамаал экерин келдим. А кол
спецнажистер дугайын чуга-
лаан-даа херек чок.

Июнь 2-де фермаларын
инт байдалын тынап көр-
гөн, четкестерин элп азын
дээр саанчыга бийжээ, берип
каан мен. Июнь 6-да чөс
боду, бийжээ-де четкестер
өттигенин болду. Хомудадим.
Бир эвес эрте-дугаалам үдүт
турган болза, халыккалар
инт-ер-оо-оо талчын, тамык
уаусту халыкларын хала-
ды турган, тас кылдыр элп
каар турган ири бө? Азы-
Бо-ла бүтү чүдүлү дугайын
РАУК-тун мал ажылы килди-
нянын начальниг Дадар-оол

мен херек чок дегини «бис-
тер боттарыны билер бис-
те» ол кылдыр болган мен.
Бот-башкарыла үзүндө мын-
ды мыйла. «Эскерткен кып
командыларынга хөжүм ка-
ган чаладым.

«Кирпешке киржи берге»
кижи эвес мен бө? Мен
РАУК чынар дугаал, алба-
дал турары ол бө? Чогуу
ичкын бо совхозка бийжыла-
кан болганымда, чүпү кылдыр
ужурут мен мича? Чаа не-
гелде дугаал ол дугайын
менээ чүтө таймырлардан
бердик азы бодуу эрп стил
болган методдон уштууу
чадал турарын бо чүс бө?
Мени мыда бийжылаан шын
бө?

Кирпешке дээрмге, ферма-
ларда четкестерин көрүп ту-
рап кичи болганымда, ол ду-
гайын чүтө мича? Чаа не-
гелде дугаал ол дугайын
менээ чүтө таймырлардан
бердик азы бодуу эрп стил
болган методдон уштууу
чадал турарын бо чүс бө?
Мени мыда бийжылаан шын
бө?

Кирпешке дээрмге, ферма-
ларда четкестерин көрүп ту-
рап кичи болганымда, ол ду-
гайын чүтө мича? Чаа не-
гелде дугаал ол дугайын
менээ чүтө таймырлардан
бердик азы бодуу эрп стил
болган методдон уштууу
чадал турарын бо чүс бө?
Мени мыда бийжылаан шын
бө?

РЕДАКЦИЯДАН: зоотехник Саара Ховалыгова, Монгуш
шымал-ла, дык чугула айтырып көдүрүп тур. Мында, бир
тааламда, РАУК-тун спецнажисттерин, ажил-айгыларга
кол сургакчалар талдиринин, ийне, совхозтарын зоо-
теснажисттерин дугайында, үгөн, мал тарип бооздыр
техник кичини ажалынын дугайында айтырылар тур-
гунуу келди.

Бистин республиканын ажил-айгыларында зоотесна-
жисттер инсект. Оларын аразыла ажил-айгыны кымы-
кар хой. Мычала-даа халыккалар куду, «кырк дугаал»
чорурлар даа бар. Эзе тургузуушкунун үзүндө мын-
дылар биске чүгө «боду» чүгүр болду. Инсекттерин херек чок.
Бир эвес мындылар боттары мынды бис деп билимис болза,
ажылы-биле чугаалаалар, чонону сөзү чүдөн унагыт, шын.
Бичанган, эрпим чоночулуктар, спецнажисттер, чүгө мал
ажылынын эвес, халык херек келээ ажил-айгыда спецна-
жисттерин ролюну, ажил-инженин, амыдыраа-чурталгазын
айтайында бодааларымын, саала-оонадаларымын үстүндө
авторун чагазынын өз-биле эгелдирер. Чалап тур бис.

Шак мындыг шиптирлер
качан тытып кээр турары?
Эш Хулаан удурутуу турар
спецнажисттерин ажил-айгыны
эргелде башкаларында өрө-
дөп чалашкан, адис боду ол
айтырыгы халык билбес
халыкка Талдыга эки чүдүлү
кылды, оон амыдыралга шын-
ызырын күлөп турар кичи-
лэре чүтө шиптирлер тур-
ары?

Санадымыс кирип, бир ду-
гаарында кире бөрүнчелер
«Сидерин оонадан чүс-даа
бүтпөс, сидер оон кылды-даа
шылдапас сидер деп, Т. Ху-
лаан удуруларын чораран. А
шиптирлер кичирил» деп
айтырыгы чайгар-ла салы-
самы келер-дир.

Бегун Танды районда ду-
лаа ажил-айгыны черин
туксаклап бөрүнчелер ду-
лаа чыгыс директор тытып
келген өрүчүгү. Бистин кү-
дүлүсү удуру хөжүм чамалык
кичилерин кыжырт-шоо-
дуууу азда-биле дулаала
ажыл-айгыны тууду кырк-
лыс Чүс бодуун көргө-ле
бис келдик бот?

Түндүккө каш-ла сан-чу-
рагалын аздаккады, район-
дун беш совхозу 26 миллион
90 ми рубль эсепте, оон
интунд 18 миллионду казак-
тан чыгып, сонгаралдым
каан. Моон алган көргө,
хоураалды демектерин на-
де-дир. Бистер ажил-айгы-
нысты мичаар эргелде башка-
рып бодуу чылы дүзүр-
кессе-даа, хуруну мурунуу
абыралыкчылар болуп эртпес
бис.

Августа ПЕРЕДЯЕВА,
«Красное знамя» солунун
редактору.

Хуусаа айтыры — херектин ужуру ол бө?

БИСКЕ ЧЕРДЕН БЕРЗИН

Чоокта каа СЭКП Талды
райкомунун бодууну 1988
чылдын дөрт айларында мал
ажылынын байдалын дуга-
лаан айтырып чугаала-
кан. Аная бөрү кечжыгуу,
РАУК даргасы Т. А.
Хулаанов малга кылган,
мындыг сак-чугагайларын
адаан. 264 мынчыг бо-
ла мал, 7243 хой, 186 лаан,
18 баш чыгы мал хорал-
ган. Тока аттыг совхоз
чүс ийкеке онааштыр 87 бш.
азын, чүс хойда 80 хура-
ганын камтадан алган. Ол
дээрге эш куду көргүзүп
эвес ишкыды.

Мал кеменин чедикши-
биле болган аны-бүрү азыр-
ларын баа болуу турарын
тайыкчыларын оонадаган
турар. Харын-даа азырларын
ынжырын, мал кеменин белет-
келин тандыкчалар боттары
эвес, а камта-ла-бир эске
кижи-даа кылды турган чүс
дег хөжүмгө тыткып кел-
ген.

Тургузунган байдалын
ушугар ону чалаалан таа-
зы-биле бүтү совхозтарын
хөжүм чүсө бөрү дегини
ол бодуу бодууну чугаала-
ган. Сактыра-ла,
икилыг тускаан азы каарга
малдын адыл хоразын азыр-
ларын хорал-на мын, азын
баш, аны-ла бир амыр чүс-
даа ишкыды. Шиптирлер
хулаа алган, аздаан турар
көндүрүлгү бийжылаан кылды
каарга сүт-ла, сүт-даа бө-
лөк бөдө бөрү кылдыр бодуу
ажыл-айгыны башкаларынын
эрге дүжүмгөтүргүргө бий-
жылаан районда ам-даа
кылды турар каары. Ол а-
гайында ам ийи кыл улашты-
чугаалаган дегин. А 1988
чылдын январдан келген
шүтү совхозта каа байдал

КОНКУРСТУ ЧАРЛААН

Республиканын совхозтары-
ны экономикалык кол азы-
ры — шөк малдын баш санын
өстүрер, оон продуктууну бе-
дикер талазы-биле бисте ажил-
сөөлү чылдарда ийдене су-
ларан. 1987 чылда дүк боду-
ренин планын 90,7 хуу кү-
сеткен. 1986 чылда турганын
лаан-даа куудуула. Республиканын
100 хой, өшкүгө онааштыр 67,
а чамалык совхозтар чүгө 40—
50 хураганын, анайын камга-
лап алган.

Совхозтарда зоотехникти
ажыл дык кошокка, оон ула-
мында тергенин сорттуу бол-
ган бирги кластын хойлары
ээжээни, коданларга кырган,
эвези продуктуу мал көтү-
дүн, малдын шыныры, укаазы
бөксөлар. Чамалык совхозтар-
да конокдарын, хулааларын
солтаын турарында хураган
ар, айналар бичи ырыкка
болуп тургунуу турар. Бис
ажыл-айгыларын баш
мындыг чылааганарыда хой,
де анай-хураганарын, дүктү
болган ээтин чедир албайн
турарлар.

Күрүнгөн укаажымал
каттыжышкыннын, РАУК-
терин база совхозтарын спе-
циалистер малын шыныры
ажылды талазы-биле боттот
кемелерин албайн, малды
кыламын, эр-кызынын, өн-чү-
зүнүн айы-биле коданлар-
га үсөйи турар. Ол чоруктуу
уламыдан дүктү кыргыры
класстан анылаарын, савада-
рында дык шиптирлер болуп
турар.

Бонитировка соода эки хой-
лор ол-ла коданларга те-
вээр артып каар, оон оларын
орнал, солдуу азы продуктуу-
луг шыныры чидер таварыла-
лар кайы хой.

Мурнууда ордугалыг турган
адым амыг үдө чамалык ажил-
айгыларда харын кыргалыг
апарган. 100 хой, өшкүдөн 100
баш оон-даа хой хураган,
анай адыр малчыннарнын саны
чыл бүрдө кызырлы турар.
1986 чылда 100 ажыг кадарын
мындыг көргүзүлүп турган бо-
ла, эрткен чылын оларын са-
ны чүгө 47, а бо чылын бө-
гөт кварталында 23-ле малчын
болган.

Малчыннарнын амыдырал-
туртталгазын экижидер айты-
рыгын оожум шиптирлер айты-
рып, оон түнелгине 1300 мал-
чын өс-бүлө бузуп чыл дугу-
зула өгөлдө чуртталгазын,
кадарчыларын 20 хуууу чү-
нар-башкынар-биле тандыр-
тылган, коданларын 55 хуууу
электрлгит.

Шээр мал ажылы улам эки-
жидер согула-биле Тыва
АССР-ин Агроуездир-
мунуу коллективин биле агро-
уездир комплексинин ажил-
дакчыларынын профнел об-
комуну президиуму хой биле
өшкүгө негелде дугаал кодан-
лар талазы-биле республика-
нын өкүлдө-конкурсту чор-
дарын дугайында докталам
чүдүлү алган. Бо талазы-биле
ажылды организастап чорурар,
он түнелгн удуруу комис-
сияны Тыва АССР-ин Агро-
уездир-мунуу хой ажи-

Кандыг-даа малга чайгар
буткен кукурну ажыглаар
ажыгыт. Аная чарыгала ба-
за үчкөс болгон. Бо дугайы-
ла 1988 чылдын июнь 4-те
«Шы» солуга «Искра»
совхозтун хойжуу Лоп-
сы Кечил-оолдун малга ду-
з бербей, оон орунуга кукур
ажыглаар дээр саялыгы бү-
рүм-биле дегини мен. Мур-
нуку чылдарда Бай-Тайга ра-
йонун «Бай-Тал» совхозтун
депсөөкүндө Мешкен-Холдун

3-кү арын 1988 ч. июнь 22,

ШЫН-САГЫЖЫМГА ЧЕТПЭЭН «ДУҢЗАА»

Ном болгаш номчукчу

4-кү арын 1988 ч. июнь 22.

Тыва АССР-ийа улустун чогаалчызы Кызыл-Эрик Кулажыны «Дуңзаа» деп чымын-ды чогаалдар ному тирежтештир. Алдар-аттыг-даа чогаалчы-дыр. Эске номчукчулар та чүд деп болуп турар, а мен бодум хуумда ук чогаалдарга көнүс таарыммадым.

Чогаалчыны «Чүрек, азы Чүтүрк» бугулар бугулар чүдү-бүрү иктер дугайында тоо-жуула деп эгелес ажылыи сокуургал номчудум. Номчул «Бугулар», «Иктер» дугайында эвес, а Кызыл Шериге артаттык дууламчымын, анык ким Чинчианын, ийе, чүдте Чинчианын, оон артында-ла, орта тавымаз Токпар-оолга (Кечилге) кижик сагыжымга кирбес эдептеп, моорун-далгыска карактарынын чыгыш үрүдүгү төп келген ынакшылыгын дугайында апарган. Токпар-оолдун тала-ында Чинчианын ынакшылыгын бичи-лаа төвүр чок, ол оңу тавымаз-даа турган, чарын ол фрунтуудан чепил келет: «Кымыл бо, алай» деп айтыр болган-на болбай.

Анык кижилерини ары-зыга ачум чок, ханы мыакшылыгын элс үзүлгени чүд болуп турарлыг, чүдүн эгелер бээрл деп айтыр тургусту-нуп келет. Мен боларымга, кызыл-лаа чугаалчыи чор-бала, бот-боттары арымазын көрөс кижини мачар ханы мыакшыл берген дээр, ол жерде бүтүрүшчү эвес. Бир эвес мыкты болган болса, ол мыакшыл-даа эвес, тейек, сөзгел сөзгелден кижини төвүр тамыктын мур-чуна кыстүп келер хире. Моор бар барымдазын Токпар-оол фрунтуудан, толгарлы-дарга, госпиталдаа эл ча-нып келгенде тола көстүр кел-ди. Чинчианын чыгыс талаалыг мыакшылы чүд болуп доостурун, авторуна канчаар көргүзүрүн четтикпейи манап ордун. Автор оңу үш-ле озу-руг-биле мынчаар дооскан: «Чинчиана бугу ишкериин, Токпар-оолдун эргилген чары-гылай берген мын буттарыи кыскапкан апарган, шаанта кыр-шакчал-чылга-ла орган». Бо олуруларын номчулган, тей-ле тескени бергенден тей-нүм-даа бугулар келген дег-вес силер бе? Оон буттарыи эм холан-сорулуг, эи-та-биле чаап, орааа каан, хир-диге, Тегилеил бергенден мын буттарыи ошакчал-чылга бээрлик орунуга, тыва кыс-тарын мынчаарга аама-чанык эвес-лаа бол, «Токпар-оолдун мойнунаа кыскапкан-ныккан астына берген, ош-кап-чылга шаанта кинилге» деген болса, бир яны болур ийик. Оон кадында Токпар-оолдун аамаз Чүрек-Кадай-нын (Силкила) огу Токпар-оолдун буттарыи чанылаа амын дуурап, чүдө сооп-сат-тай берген. Ийналжак мы-ныг берге байдал ол ийе анык улусту бичи-лаа дугу-реттеди, чарын-даа Чинчиана, ханы мыакшылыгын деглек-терин кылдыр мын буттар ошакчал-чылга түрү-ла, тоо-жуула оон-биле доостур.

Тоо-жуула маалдарыи оор-хевир, аажы-чанырмын, бугуларыи дугайында бичи-тинген чымылаага чы-гыш кижилерини дугушубай, турарын айтыр баа туула. Чинчиана Токпар-оолдун ады-болса, олар барык мээи чө-чөгүс улус боор турар.

Шаг-таандаа бээр дөртөс чылдарга, чарын-даа чамалык-тары амыг келер артын кан-ган анык тыва кыстарын

чанылдары, оларын перүү, чогаалчы Чинчианын дег-веси барык чок, оон европа аныктарыи чаныр-биле аажылап чорууру дегит кес-түр. Бир катан Чинчиана фрунтуудан чаалжым турар Токпар-оолдун ийе чагааны оон аамазыга чедирин келет, мындыг өөрүшкүгү таварыл-гада орус улустун чага анык-чыны ташылаа чыгыш эт-түкүсүз: «Азы ийек эт-түкүсүз кинээр сен бе? азы бе эт-түкүсүз кинээр сен бе?» деп, дик-лаа азын, уду-лаа кижик-ке баштактыи турар. Чамы-чыкта улустун чүдө тобтун улут кадык кижини амы-ла-даа берин болурунда се-ринчээ, хууш-дөвөзү.

Чүрек-Кадайи бүткө бугу-дугуи дугайында тоожуу номчаа, түнел кылым бер-ге. Дайыи эгелер берген деп мездэ-мынаа, оон сагыш-сеткил дайынмын, чүдө су-ларлап келгенден өшкү кежи чортанын иштинде бугуи хонук иштинде туруп чадаан.

Каш-ла тонтанда белек чымы-лазын дугайында комиссия келжүтүп келерге: «Када-чүд дайын-байлаа сураа дык-нап кааш, дууламчы-лаа, ламчы деп апарган, ам мын-айн кыламын конгаларын ол-дур. Дуулаар улус боттарыи мал-матанын, аш-чөмөй, ийик-тегилеи өргүсүн. Яны-аамаз кижик ийе» деп хий-лапкан болган. Сөзүндү олду турчы болуп алыткан-на, ам бир ийе болуп, белек-сөзүн бугу-лаа суму «аамаздык» чедирин келет. Олукчун алаш бааган, тей-ле ортаны мын бугуи дугу-түзү деген Чүрек-Кадайи чы-гыш артык огуи үш үзе казым болушун, аас-кадым-да-ла: «Кочук бурган чүд-э-

дур.

«Аа-чүт СССР дээш кымыл тынмын өртүр мен» деп, Токпар-оол дайыраага турар. Бичан Токпар-оол ТАР амаатыи кижик болбай. Бичан СССР бистик кожаныс күрүнө турган. Бичала-даа Тыва аама каттышкаа, Чо-гуи Токпар-оол канчаа кон-чүг дүргө СССР амаатыи болуп берген? Ону амыг үе-ни, удузу номчааи бугулар бе? Амыдыралды көнүс ша-таразыи чок кылдыр көнүс чорук К. Кулажыны эске-даа чогаалдарында төй таваржыр. Чогаалчыи ат-алдары уду-дур. Бичаарга оон чогаал-дарында үсүлженишкени чок, аама-ла төвөр турар кыгыи номчааи, тугайи кылдыр көр-бүр таарымша деп болаар мен.

Совет Эвеледиче, Герма-нияныи талаанын соода, тыва арттарыи деглек-дууламчыларыи дугайи автор көргүзүр болган хире. Ол дегенге моон мур-нунда солдунарга, номчааи, чогаалдарга кан уааа бичи-тинген чамык барымдаа-ларын кинирет, чаз чүдө-биле немеси. Бичаа-де Куле-посту бичиини айтыр-ла бидилген хире.

Моон мурнука парала-ларга Чалаана хүрээи 1930 чылдарга-ла өртөлгө-хуулаа каанкап деп кан уааа бичи-жия. Автор оңу дайын эгел-диз соода, үстүк чедирин айтырмын-биле. Чала-ана хүрээи өртөлгө-хуулаа деп чар тарай берген деп бичи-турар. Бо дээрге үе, фактыири көзүлүр-де өскө-рткени-дир.

Николай МААДЫР, Номчук.

Ийн спортчу ийитилдиз каттышканыи соода хол бимбүрөгү бир дугар маргы-ла болган. Аама дөрт оонга бирги чер алган команда-лар кижик. Ийитил-биле 64 спортчулар командазыи ады дүшү тургустуулар.

Бирги хүнде бирги шөлө Улут-Хем биле Монгуш-Тайга-иин урутар командазыи ойнап жуурашкан. Улут-Хемине ко-мандазыи шымар белектерини көргүзүп, мөңгү-тайгажылар-ны 3:0 санга уткан. Кызыл хоорайи урутар командазыи эрчинчиге баитайгы оюнга утурупкан. Дараагында оон-күдүгү кызылхоорайи тилдиз. Бичанган ийити сан 3:1 болуп, Кызыл хоорайи командазыи уду-биле оон доостуган.

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

Ийити шөлө Ак-Довурак хоорайи командазыи биле Улут-Хем районун ойнак-ларын жуурашкан. Ол ийн ко-мандазыи тилдизини профес-синалар ВДФСО-нун чемпиону болуп деп чүвени көрү-чүр билеп турган. Улут-Хеминири командазыи Александр Лопсанын кыг-ларын күштүгү болуп, көрүчү-лерини кинээтеги хаара ту-дуп турган. Ак-Довурактыи-нын дуржулганы уду болган командазыи келжүтүсери. Бир демин ойнап, уду-ларга сан-нарыи ал келген. Бичанга тей

ДОЛУ ЧЫЫНДЫЗЫН ҮНДҮРЗЕ

Столун кырылаа номчаа, ында ээргитимес эрине бай-лаа оваллап каан чүд дег, түрүм шипирткен кыруу олур мен. Шипирткен кыруу хай артык байлактын ээи болганмыда, амыран орбас ар-гам чок. «Правда» ном үндү-рер черини уларгын 2 томунт «СССР-ини улустарыи тоол-дары», «Урутар литература-зы» ном үндүрер черини 10 томунт «Делегей улустарыи тоол-дары» баа-лаа ол ном үн-дүрер черини чыгыш томунт кылдыр үндүргөн. «Делегей улустарыи тоолдары» деп чымындал ол-ла болбай.

Бажымыла хууда библос, текамыи оңалай каруп оор болза, делегей улустарыи аас чогаалыи дык хай су-ратлыг, кайгычыл, солун чо-гаалдары бар. Оларын ий-тиген бодумчу тыва удуу-нук тоолдарын тып номчаа, сеткил-сагыжыи чогаалдарын оор. СССР-ини улустарыи тоолдарыи ийги тоомунда Марк Ватяныи оочугаа, биле тоо тыва тоол кирген. «Делегей литератураыи библотекасы» деп хай томунт серияны «СССР-ини улустарыи маалдарыи эпоху» деп тоомунда «Мөгө Баян-Тоол» кирген. Тыва улустун аас чо-гаалы тугаа СССР-ини эвес, делегейи улустарыи культу-разыи чарыбас кезе, үнелер эргини апарганга канчап чоргараланыс боор. Ол мынча тыва тоолдар Свет-дана Коллованын болган эске-даа чогаалдарыи, эртем ажылаачыларыи оочугаа, биле тускай ном кылдыр Мос-кваныи ном үндүрер черини-ге үнгүзөп турганын билер

ШҮЛҮКЧҮНҮН ЧАА СӨҮ

Уенил ыагыи маан-биле дег-ге баап, төрөн чонунук шү-дүгү ажаа-кыа алган. Ала-рып, аама хей-тай кинер бу-жуну чүтүрү шили алганарыи бирок анык чогаалчы Куулар Чермет-оол. Бодунга негелдиз, сөс бүрүн чөсөн чуруммаалар-биле таажылап, утка-шымары таны, чаз шүлүк-тер номун автор номчукчулар-га бараалаткан. Оон ады — «Дан таамаз». Эле тургусту-нуушкунуа үнелде, утаан-медерелди бо харыскалалыг айтуе шүлүкчүи чаз ному сеткил-сагышка дүшүнү-биле, кижик факторуи үнелдиз-биле үнелдеп, Белек оор-хевир-лер-биле херелденте маалдар-лар шүлүктөргө, «Харыг тоо-жу», «Хуукаалдын ааар па-ны» деп чогаалдарга тола а-деж. Кижик белеге эвес, а бер-гө өрөөрүн «Харыг тоожу-да» көргүсөк анык-өскөгө өрөөдиги, кижикидилгелг чүдүлөр хай, оон чөжөн мич бо олуругаар беши херет-дээр.

Амн ишкан интернациона-лизм темизинга бичиттинген шүлүктөргө «Индия Ганга», «Частышкын», «Гобини ир-жымы» болган оон-даа эске чогаалдар амааржыр. Мында хол идея — эи-найрал, деле-гейге бичиик тайбын, бурун-дар дегилге.

Күш-ажылы күшүл-соруу түтүзүн совет кижини келер үнелге бурулган, эрсе-кежэ күш-ажылын илгердизге чо-гуулаа.

Сандаа САНДЮ, Номчук.

КӨРҮКЧҮЛЕР СОНУУРГААН

Таяа суурун. Кудура бажымын көрүктүлөр ады шыгыр долу. Тывааны «Хун-дудолдун Демдэ» орденин дегүм-шии театрыи тыва бөлүгүн артистери пролета-рияттык уду чогаалчыи А. М. Горькийи «Ирей» деп шикши экелдиз ол. Ирейи ролонга көрүчү-

кыж хаара тутканар. Ар-тист Айна Ширин-оол ады-домалык, ийикчиликкеи база үнүгү аама-биле көрүк-чүлөргө аажок таарымша.

Чыгышга чүд чөдмөс чок болганы хомунданыг. Дыш-ныр дилан оруну ий кылдын чымыктаа, калдыг-бир азы эске-даа материал-биле шак-

кыж кырыи чарыш, чымык чүдү-биле этке турган болза көчүтү таарым ийик. «Эз» оор, чылар чедирин чымы-кынып, чымыкыи турар чымык-тыр ады-диз ийеи, ады сөстөргө дүгүп турар кылдыр. А ол орун аама-ла ак долу-биле чаап хаан ууза сандай.

Светлана ХОМУШКУ.

кыж 10 шактал мыаи назы чөтүмнөр кудумчуи үнел, Нелла МОНГУШ, кудумчу чөтүмнөрии ке-жүтүгү.

Кудумчу тускай дүрүмүгү.

Редактор В. С. ШАРАВИ.

«ШЫН» СОЛУННУН НОМЧУКЧУЛАРЫНЫН КИЧЭЭНГЕИ

Эргин номчукчу! «Шын» солунну чагы-дып алыры уламчылап турар. Чагыдыла-ны «Союзпечать» агентстволарыи, поч